

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI

60230100- Filologiya va tillarni o'qitish (ingliz tili) ta'lim yo'nalishtiruvchilari uchun

“O'rganilayotgan til nazariy aspektlari” ixtisoslik fanlaridan
Yakuniy davlat attestatsiyasi imtihon
DASTURI

4.01. Ixtisoslik fanlari:

- 3.01.1 Leksikologiya
- 3.01.4 Nazariy grammatika
- 3.01.2 Nazariy fonetika
- 3.01.2 O'rganilayotgan til tarixi

Buxoro – 2025 yil

Mazkur datur Filologiya va tiliarni o'qitish (ingliz tili) ta'lim yo'nalishi bitiruvchilari uchun "O'rganilayotgan til nazariy aspektlari" ixtisoslik fanlaridan yakuniy davlat attestatsiyasi imtihonlarini o'tkazish uchun mo'ljallangan.

"O'rganilayotgan til nazariy aspektlari" fani ixtisoslik fanlar blokiga kiritilgan kurs hisoblanib, bosqichma bosqich 2,3,4-kurslarda o'qitiladi. Ushbu fan xorijiy tillar bo'yicha mutaxassislar tayyorlashga ixtisoslashgan ta'lim yo'nalishlari talabalari uchun muhim ahamiyatga ega bo'lib, boshqa umumkasbiy va ixtisoslik fanlarining nazariy va uslubiy asosi bo'lib xizmat qiladi.

Datur to'rtta ixtisoslik fanlari, jumladan Leksikologiya, Nazariy grammatika, Nazariy fonetika hamda O'rganilayotgan til tarixi fanlari namunaviy dasturlari asosida tuzilgan.

Tuzuvchilar:

M.I. Ravulov, Ingliz tilshunosligi kafedrası mudiri,
N.F. Qosimova, professor
dotzenti, f.f.d. (DSc)
A.B. Kobilova, Ingliz tilshunosligi kafedrası
dotzenti, f.f.d. (PhD)

Tagirizchilar:

G.B. Batirkulova, Buzoro shahar 3-umumiy ta'lim maktabining C1 darajali oliy toifali ingliz tili o'qituvchisi

Z.R. Fattoyeva, Buzoro tabiiy resurslarni boshqarish institutining C1 darajali ingliz tili o'qituvchisi

Yakuniy Davlat attestatsiyasi dasturi Xorijiy tillar fakulteti uslubiy kengashining 20_ yil ___ dagi ___sonli yig'ilishida muhokama qilinib, tasdiqligga tavsiya etilgan.

Yakuniy Davlat attestatsiyasi dasturi Buzoro davlat universiteti Uslubiy Kengashining 2025 yil ___-sonli yig'ilishida muhokama qilingan va tasdiqlangan.

KIRISH

1.1. O'quv fanining dolzarbligi va o'liy kasbiy ta'limdagi o'rni

Ushbu fan tilning fonetik jihatlari, grammatik strukturasi, tilning lug'at tarkibi, til birliklarining semantic xususiyatlari, frazeologik birliklari, so'z yasash usullari, til lug'at tarkibining etimologiyasi, lug'atshunoslik, til birliklarining shakllanishi va rivojlanishining umumiy qonuniyatlari, til variantlari, shevalarning funksional jihatlari, tillar tarixi hamda til taraqqiyotining qonuniyatlari kabi masalalarni qamrab oladi.

Talabalarni nazariy fonetika, nazariy grammatika, leksikologiya, o'rganilayotgan til tarixi, stilistika kabi aspektlarning ilmiy asoslari va filologik fanlar o'rtasidagi o'rni to'g'risidagi bilimlar bilan qurullanitiradi.

"O'rganilayotgan til nazariy aspektlari" fani ixtisoslik fanlar blokiga kiritilgan kurs hisoblanib, bosqichma bosqich 2,3,4-kurslarda o'qitiladi. Ushbu fan xorijiy tillar bo'yicha mutaxassislar tayyorlashga ixtisoslashgan ta'lim yo'nalishlari talabalari uchun muhim ahamiyatga ega bo'lib, boshqa umumkasbiy va ixtisoslik fanlarining nazariy va uslubiy asosi bo'lib xizmat qiladi.

1.2. O'quv fanining maqsad va vazifasi

Fanni o'qitishdan maqsad – talabalarni til to'g'risidagi asosiy nazariy tushunchalar, chek tilni o'rganishning uslub va yondashuvlari, tilning ilmiy bilimlar tizimida tuzgan o'rni va ahamiyati bilan tanishtirish, ularga til sahhalarining nutqiy mulohaj jarayonida kuzatiladigan asosiy qonuniyatlarni o'rgatishdan iborat.

Ushbu maqsadga erishish uchun fan talabalarida tilning ichki tuzilmasi, til qatlamlari va birliklarini ilmiy asosda tadqiq etish ko'nikmalarini shakllantirish hamda ularning bir-biri bilan o'zaro munosabatlari to'g'risida ilmiy-nazariy tushunchalarga ega bo'lishlarini ta'minlash vazifalarini bajaradi.

60230100- Filologiya va tiliarni o'qitish (ingliz tili) ta'lim yo'nalishi bitiruvchilari uchun

"O'rganilayotgan til nazariy aspektlari" ixtisoslik fanlaridan Yakuniy davlat attestatsiyasi sinovi yozma ishlari

BAHOLASH MEZONLARI

O'rganilayotgan til nazariy aspektlari ixtisoslik fanidan bakalavriat yo'nalishlariga yakuniy davlat attestatsiyasi sinovi yozma usulda o'tkaziladi. Har bir variant 4 savoldan iborat. Variantdagi 4 ta savolning har biridan olish mumkin bo'lgan maksimal ball 2,5 ga teng bo'lib, jami 100 ball to'plash mumkin.

Har bir savolga javob to'g'ri va to'liq yoritilsa, O'rganilayotgan til nazariy aspektlariga doir zamonaviy nazariyalarni bilishi, mustakil, anik fikrlar asosida muammolarga ijodiy yondashgan xolda yoritilsa, javobda ma'natkiy yaxlitlikka erishilgan bulsa, uzlashtirish kursatkichi 21,5-25 ball oraliqda baxolanadi.

Savolga tugri javob yozilsa, O'rganilayotgan til nazariy aspektlarini ilmiy-amaliy jihatdan asosi mantikli yoritilgan bulsa, birok tilshunoslik nazariyasining asoslarini, lingvistik qonunlar va tushunchalar kategoriyalarini, mulogot jarayonlarining funksional diskurs xususiyatlaridan foydalanishda ayrim noamalkiliklarga yul kuyilgan bulsa, uzlashirish kursatkichi 21-18 ball oralig'ida baxolanadi.

Savolga asosan tugri javob yozilsa, birok kuyilgan masalaning mohiyati, mazmunini, natijalari yuzaki yoritilsa, fikr-mushoxada bayonida tarkoklik kuzatilsa, uzlashirish kursatkichi 17,5-14 ball oralig'ida baxolanadi.

Savolga javoblar notugri yozilsa, ukuv adabiyotidan suzma-suz kuchirilgan bulsa yoki savollarga umuman, javob yozilmagan bulsa, uzlashirish kursatkichi 0-13,5 ball oralig'ida baxolanadi.

T.r. (Umumiy ball)	Bakalavr dalahtasining bilim darajasi	Ballar taqsimoti
1 (90-100)	Ushuniy mulogot jarayonlarini tahlil qilish usullarini qo'llash, mulogot mulomoti bo'yicha to'g'ri qaror qabul qilish ko'nikmalariga ega. Kuyilgan savollar mazmunan anik yoritilib, o'rganilgan xoriy til foretik strukturasini, grammatik qurilishi va lug'at tarkibining asosiy tushunchalari va kategoriyalari mazmun-mohiyati tulk o'chib berilgan. Tilshunoslik nazariyasining asoslarini, lingvistik qonunlar va tushunchalar kategoriyalarini, mulogot jarayonlarining funksional diskurs xususiyatlarini bilishi va ulardan foydalanish buyicha mustakil, ijodiy fikr mavjudligi. Javoblarda nazariy yaqatilikka erishilgan va umumiy xulosalar kiltarilgan. Irmo va stilistik xalolarga yul kuyilmagan.	Har bir savolga 23-25 balligacha
2 (70-89)	Javob tugri yozilgan, urda lingvistik bilimlar asosi yoritilgan, ammo mulogot jarayonlarining funksional diskurs xususiyatleri fiodalarnagan yoki chalikarshiliklarga yul kuyilgan. Javobda talabning mustakil mushoxada yuritish kohtilyani seziladi. Ijodiy yordashuv mavjud. Tarafda MYAKSONNI TAYMNI KILDIRI KO'PCHILIGI YRA.	Har bir savolga 18-22 balligacha
3 (60-69)	Savolga javobda masalalarining mohiyatini tushunilgan, ammo mazmun va natijalar yuzaki yoritilgan. Fikrlar javoblarda mantikiylik tamoyili buzilgan. Tacaruyga yra. Ijodiy taxminni etirgan. XAC.	Har bir savolga 15-17 balligacha
4 (0-59)	Savol buyicha anik tasavvurga ega emas. Umuman javob yozilmagan. Notugri javob va ma'lumot berilgan. Ukuv adabiyotidan ayman so'zina-so'z ko'chirilgan.	0-14

3.01.1 Leksikologiya fani dasturining asosiy nazariy qismi

1-mavzu. Leksikologiya faniga kirish

Fanning mazmuni. Leksikologiya terminining paydo bo'lishi va rivojlanishi. Leksikologiyaning boshqa fanlar bilan bog'liqligi. Fanning predmeti va objekti, fanning metodi va ishlatish yo'llari. Leksikologiya fanining bo'limlari va uning boshqa qismlari bilan bog'liqligi.

2-mavzu. Semasiologiya

So'z til lug'at tarkibining asosiy birligi sifatida. So'zning morfema, so'z shakli, so'z birkmasidan farqli xususiyatlari. Motivatsiya tushunchasi. Idiomatika va motivatsiya turlari: fonetik, morfologik, semantik. Mahno va so'z mahosining tuzilishi. Organilayotgan til, ona tili va boshqa tillardagi so'zlarning semantik tuzilishi. So'z mahosining tuzilishini o'rganishda paradigmatika va sintagmatikaning roli. Kontekst va uning turlari. Sodda, tub, yasama va qo'shma so'zlarning o'ziga xos maholari. So'z mahnosi va uning tuzilishi. Frazeologik birliklar maholalarining xususiyatlari, mahno turlari tasnifi. So'zning leksik-semantik variantlari. Mahno tuzilishida sinxronik va diaxronik qarashlar va uning rivojlanish qonuniyatlari. Lug'at birligini semantik guruhlarga ajratish. Semantik maydon. Monosemiya, polisemiya, giperonimiya va giponimiya muammolari. Sinonim, antonim va omonimlar masalalari, va ularning manbalari, tasnifi, tilni boyitishi va til rivojlanishidagi ahamiyati.

3-mavzu. So'zning morfologik tuzilishi

Bir va ko'p morfemali so'zlar. Morfemaning leksik birlik ekanligi. Morfemalar turlari va sinflari. So'z negizi va uning turlari. Hozirgi zamon ingliz tilida so'z tuzilishining turlari. So'z tuzilishiga diaxronik va sinxronik qarash. Morfemalar yasash. Morfema va allomorfemalar. So'z tuzilishini morfemik tahlil qilish asoslari va ularning so'z yasash tahlilidan farqi.

4-mavzu. So'z yasash

So'z yasash usullari. So'zning asosiy tarkibiy qismlari. So'z negizi. O'zakning tuzilishi va semantikasi. Keng va kam tarqalgan usullar bilan so'z yasash. Leksik nomlashda so'z yasashning roli va o'rni. So'z yasash qalorlari zanjiri. Old qo'shimchalar va ularning turlari. Har xil mezonlarga asoslanib old qo'shimchalarni tasnif etish. O'zak old qo'shimchalarning semantikasi. Yarim old qo'shimchalar yordamida so'z yasash. Konversiya, uning kelib chiqishi va asoslari. So'z yasash yo'lini aniqlashda konversiyadagi semantik aloqalarning asosiy mezon ekanligi.

Konversiyaning keng tarqalganligini belgilovchi asosiy omillar. Konversiyani tarjima qilish muammolari. Qo'shma so'zlarning so'z yasashning keng tarqalgan yo'llaridan biri ekanligi.

An'anaviy va zamonaviy tilshunoslikda qo'shma so'zlarni tasnif qilish asoslari. Qo'shma so'z yasashning har xil turlari, ularning keng tarqalganligi. Qo'shma so'zlarni ona tiliga tarjima qilish yo'llari. Qisqartma so'zlar (abreviatsiya). Qisqartma

FOYDALANILADIGAN ADAVIYOTLAR RO'YXATI

so'zlarning turlari. Klippinglar. Qisqartma so'zlarni tajjima qilishdagi qiyinchiliklar. So'z yasashning boshqa usullari: ma'no kengayishi, tovush va urg'u ko'chishi, tovushga taqld qilish va reduplikatsiya, grammatik shakllarning leksikalizatsiyalashuvi va so'z yasashda har xil turlarning birlkavi.

5-mavzu. Frazzeologiya

Frazzeologiyaning maqsad va vazifalari. Turg'un va erkin birlkmalarni farqlash muammosi, ularni farqlovchi belgilar. Leksik birlkish. Turg'un birlkmal va ularning har xil mezonlarga asosan tasnifi. Frazzeologik birlkmlarning yuzaga kelish yo'llari. So'z va so'z birlkmasining o'xshashligi va farqi. Frazzeologik birlkmlar va ularni tajjima qilish muammolari.

6-mavzu. Etimologiya

Til lug'at tarkibining etimologik jihatdan tasnifi. Organilyovtgan tilda keyin paydo bo'lgan va boshqa tillardan kirib kelgan so'zlar. Xorijiy tillardan kirib kelgan so'zlarning turlari, o'zlashtirishi, assimilyatsiyasi, lug'at tarkibi va so'z yasash tizimiga ta'siri. Baynalminal so'zlar. Etimologik lug'atlar.

7-mavzu. Leksikografiya

Leksikografiyaning fan sifatida rivojlanishi. Lug'atlarning asosiy turlari: entsiklopedik, lingvistik, izohli va tajjima lug'atlari. Lug'at turlari muammosi va ularni yaratish ushblari. Lug'atlar uchun so'z tanlash, lug'at maqolalarining tuzilishi va boshqalar. Ingliz, nemis, fransuz va ispan tillardagi lug'atlarning asosiy turlari: izohli va tajjima lug'atlar, sinonimlar lug'ati, frazeologik birlkmlar lug'ati, etimologik, ideografik, maxsus lug'atlar, neologizmlar lug'atlar va boshqalar. O'quv lug'atlarining tuzilishi (so'zlarning birlkish yo'llari lug'ati, ko'p qo'llaniladigan so'zlar lug'ati). Turli lug'atlarida so'z ma'nolarini ochib berish yo'llari. Tajjima jarayonida lug'at bilan ishlash. So'zning izohli tahlilini o'rganish, boshqa lug'atlardagi izohlari bilan qiyovlash. Til lug'at tarkibining o'zgarishi sosiolingvistik hodisa ekanligi. Lug'at tarkibining sifat va son jihatidan o'zgarishi. Lug'at tarkibining leksik va stilistik tasnifi. So'zlarni ishlatilishi jihatidan tasnif etish. Umumisic'mol so'zlari va maxsus leksika. Arxatimlar, istorizmlar, neologizmlar, ularning tarixiy bog'liqligi va o'zaro ta'siri. Asosiy va yordamchi so'z turkumlarining son jihatidan o'zaro farqi. Nomiashning faolligi va lug'at tarkibining boyish yo'llari. So'zning ma'no taraqqiyoti rivoji, boshqa tillardan kirgan so'zlar qallami.

1. Муминов А. English Lexicology. Т.2006
2. Гинсбург Р.И., Хидекин С.С., Князева Г.И., Санкин А.А.; А course in Modern English Lexicology «М» 1979й
3. Арнолд И.В. The English Word «М» 1986й
4. Антрусина Г.Б. Лексикология английского языка «М., Дрофа» 2006
5. Давлетбаева Д.Н. Lectures on English Lexicology Казань - 2010.

3.01.4 Nazariy grammatika fani dasturining asosiy nazariy qismi

1-mavzu. Nazariy grammatika faniga kirish

Morfologiya va sintaksis. Grammatikaning ta'rifi. Grammatik shakl va grammatik ma'no. Til va nuq. Aktualizatsiya. Grammatik qurilishning birlkmlari. Tili grammatik jihatdan tasvirlashning turlari. Grammatikadagi metod va nazariy yo'nalishlar. Grammatikadagi asimmetriya hodisasi. Funktsional yondashuv. Grammatik kategoriyalar. Grammatik kategoriyaning mazmun plani. Grammatik kategoriyaning ifoda plani.

2-mavzu. Morfologiya

Organilyovtgan tilning grammatik vositalari: so'z tartibi, yordamchi so'zlar, grammatik qo'shimchalar, urg'u va intonatsiya, o'zak tarkibidagi tovushlar o'zgarishi. Morfema, morf, allomorf va ularning strukturaliy turlari. Morfemanning turlari. Analitik shakl tushunchasi. Til grammatik tizimining xususiyatlari. So'z turkumi. Asosiy so'z turkumi. Mustaqil va yordamchi so'zlar. Organilyovtgan tilda so'z turkumlarining umumiy xususiyatlari. So'z turkumlarining shakl va ma'nolari. Transpozitsiya hodisasi.

3-mavzu. O'l so'z turkumi

Xorijiy tilda olning distributiv belgilari. Ularining boshqa so'z turkumlarini yordamida qo'shilishi. Olning so'z turkumi sifatida morfologik va semantik xarakteristikasi. Olnarning asosiy semantik guruhlarini. Son kategoriyasi. Olnarda ko'plik kategoriyasining ishlatilishi. Jamlovchi va partitiv olnar. Determinativlar. Determinativlarning so'z turkumi sifatidagi umumiy xossalari. Determinativlarning semantikasi. Kelishik kategoriyasi, kelishik kategoriyasi haqida har xil nazariyalar. Egalik kelishigining shakli va uning qo'llanish xususiyatlari. Anidlik-noanidlik kategoriyasini ifodalovchi asosiy vosita. Artiklning umumnazariy muammolari, artiklning funktsiyalari, Rod kategoriyasi

4-mavzu. Sifat va ravish

Sifat so'z turkumi sifatida. Uning asosiy xususiyatlari. Sifatning semantik tasnifi. Qiyovlash kategoriyasiga oid olmoshlarining semantikasi, sintaktik xossalari, grammatik kategoriyalari va shakllari. Ravishning semantik - grammatik guruhlarini. Adverbializatsiya.

5-mavzu. Fe'l

Fe'l - soʻz turkumi sifatida. Uning leksik, morfologik va sintaktik xususiyatlari, umumiy va farq qiluvchi tomonlari. Fe'lning morfologik vazifasiga koʻra tasnifi: mustaqil fe'llar, oʻtmali va oʻtimsiz fe'llar, maʼno jihatidan tugallangan va tugallanmagan fe'llar Fe'lning grammatik kategoriyalari: aspekt (tarz) kategoriyasi, nisbat kategoriyasi: Majxul nisbaning keng tarqalish sabablari. Majxul konstruksiyalarning qoʻllanish xususiyatlari. Fe'l mayllari. Ular toʻgʻrisidagi zamonaviy kontseptsiyalar. Fe'lning semantik - grammatik guruhlar. Fe'l tizimidagi grammatik maʼholarni ifoda qilish vositalari. Fe'lning shaxssiz formalari. Infinitiv, gerundiiv va sifatoshi.

6-mavzu. Son, Olmosh

Son-soʻz turkumi sifatida. Conning turlari. Sonning gapdagi vazifalari. Olmosh soʻz turkumi sifatida. Olmoshning kelishik kategoriyasi. Olmoshning semantik va strukturaviy turlari.

7-mavzu. Yordamchi soʻz turkumlari

Artiki', koʻmakchi, bog'lovchi, yuklama va modal soʻzlar.

8-mavzu. Sintaksis

Gap tushunchasini aniqlash xaqidagi asosiy fikrlar. Gapni aniqlashda klassik yondashuv. Gap tasnifi. Gapning maqsadga koʻra turlari: bir bosh boʻlakli va ikki bosh boʻlakli gaplar. Gapda ellipsis tushunchasi. Bir bosh boʻlakli va ikki bosh boʻlakli gaplarning farqi. Gap – kommunikatsiya birligi sifatida, gapning vazifasi, tuzilishi. Asosiy va ikkinchi darajali boʻlaklar Ega Eganing ifoda vositalari. Kesim - gapning asosiy belgisi sifatida. Modallik tushunchasi: Kesimning asosiy xususiyati. Modallik kategoriyasining ifoda usullari. Soʻz birlikmasi. Birlama xosil boʻlish omillari. Soʻz birlikasining strukturaviy - funksional tipologiyasi. Soʻz birlikasining komponentlari oʻrasidagi semantik munosabalar. Gap boʻlaklarining strukturaviy tiplari. Gap boʻlaklari va soʻz turkumlari oʻrasidagi munosabat. Predikativlik munosabalarining oʻziga xos shakllariga ega boʻlgan gaplar. Qisqartirilgan sintaktik strukturaga ega boʻlgan gaplar. Toʻliqsiz gaplar. Aʼtov gaplar. Polipredikativlik va murakkablashgan gaplar. Qoʻshma gaplar. Bogʻlangan qoʻshma gaplar. Ergashgan qoʻshma gaplar.

9-mavzu. Til grammatik strukturasi tahlil qilishning zamonaviy metodlari

Organliyotgan til grammatik tuzilishining oʻziga xos xususiyatlari. Grammatik maʼnoni ifoda etuvchi vositalar. Grammatik kategoriyalar. Grammatik shakl va grammatik maʼno tushunchalari. Soʻzning sintetik va analitik shakllari. Soʻz turkumlari va gap boʻlaklari orasidagi munosabat. Soʻzning morfologik strukturasi. Morfema va uning turlari. Kombinatorika tushunchasi. Morfologiya va Sintaksis. Sintaktik strukturalar. Sintaksisda modellash tushunchasi. Gapni tahlil qilish metodlari. Grammatikaning turlari: anʼanaviy grammatika, mantiqiy grammatika, strukturaviy

grammatika, bevosita tashkili etuvchilarga ajratish grammatikasi, transformasion grammatika, generativ grammatika, kelishik grammatikasi, kognitiv grammatika. Organliyotgan tilda til birliklari orasida kuzatildigan sintaktik aloqalar turlari: Koordinatsiya, Subordinatsiya, Predikatsiya, Birlamchi va ikkilamchi predikatsiya tushunchalari. Murakkab tarkibli strukturalar. Polipredikativ qurilmalarning strukturaviy-funksional tahlili.

FOYDALANILADIGAN ADABIYOTLAR ROYXATI

1. Blokh M.Y. Theoretical Grammar of the English Language. M.: , 2004
2. Irskulov M., Kuldashov A. Theoretical Grammar of the English Language. T.: 2008
3. Nino Kirkavaliдзе. Theoretical Course of English Grammar. Tbilisi, 2013
4. Eastwood J. Oxford guide to English grammar. Oxford. OUP, 2002.
5. Downing A., Locke F. English Grammar. A University Course. Routledge, 2006, 640 p.

3.01.2 Nazariy fonetika fani dasturining asosiy nazariy qismi

1-mavzu. Oʻrganilyotgan tilda segment fonemalar

Segment fonemalarning artikulyatsion tomoni: tovushlar hosil boʻlishining toʻrt mexanizmi (kuch, tebranish, rezonatorlik va toʻsiqni yengish), ularga aloqador boʻlgan nutq organlari. Nutq organlarining tuzilishi, faoliyati va vazifalari. Ulari tovushlarni tasnif qilishda oʻzbek, rus, Yevropa va Amerika olimlarining fikrlari. Uniflarning talaffuz turgʻunligiga koʻra (monofong, diffong, diffongoird), tilning gortzontal va vertikal harakatiga koʻra, lablarning holatiga koʻra, tarixiy choʻziqligiga koʻra, nutq organlarining taranglashuviga koʻra tasnif. Oʻrganilyotgan til unillarini rus va oʻzbek tili unillari bilan qiyoslash. Undosh tovushlarni tasnif qilishda rus, oʻzbek, ingliz, nemis, frantsuz, ispan va amerika olimlarining fikrlari. Undosh tovushlarni tovush paychalarning ishtirokiga koʻra va talaffuz kuchiga koʻra: faol va passiv nutq organlariga koʻra; tovush hosil boʻlishida toʻsiqning turgʻa koʻra va shovqinning xarakteriga koʻra; kichik tilning faoliyatiga koʻra tasnif. Oʻrganilyotgan tilda affrikat tovushlarining soni haqida fikrlar. Oʻrganilyotgan tildagi undoshlarni rus va oʻzbek tili undoshlari bilan qiyoslash. Uli va undosh tovushlarning hosil boʻlishida asosiy farqlar. Turli tillarda mavjud bir xil tovushlarning sifati jihatidan farqlanishi.

Artikulyatsion baza tushunchasi. Segment fonemalar hosil boʻlishining akustik tomoni: nutq tovushlarining, fizik xususiyatlari (tovush tebranishi, choʻziqligi, ovoz toni), ularning artikulyatsion shakli. Segment fonemalarning fonologik tomoni: fonemaga taʼrif berish muammosi.

2-mavzu. Fonema nazariyasi

Fonemaning uch xususiyati yaxlitligidan iboratligi: uning material (talaffuz) tomoni, abstraktligi, umumiyligi, funksional, ya'ni mahno farqlay olish xususiyati. Fonema va uning variantlari (allofonlar). Segment fonemalarning konstitutiv va distinktiv vazifalari. Urg'usiz unillar va ularning tasnifi. Transkripsiya va uning turlari. Nutq tovushlarining o'zgarishi va ularning turlari. Bu haqda Moskva va Sankt Peterburg olimlarining qarashlari. Assimilyatsiya, akkomodatsiya va eliziya kabi tovush o'zgarishi xususiyatlari.

3-mavzu. Tillarda bo'g'in qurilishi

Bo'g'in fonetikaning talaffuz birligi sifatida. Bo'g'inning nutqdagi vazifalari. Bo'g'in hosil qiluvchi tovushlar. Bo'g'inning tarkibiy qismlari va turlari. Bo'g'in boshida va oxirida unli va undoshlarning birka olishi. Organilayotgan xorijiy tilda bo'g'in ajratish qoidalari. Bo'g'in haqida mavjud nazariyalar. Bo'g'inning vazifalari.

4-mavzu. So'z urg'usi

So'z urg'usi tushunchasi, ularning turlari (dinamik, musiqiy, sifat va miqdor urg'ulari). So'z urg'usining xususiyatlari. Urg'uning o'rni va darajasi. Urg'u o'rmini belgilovchi omillar (ressessiv, ritmik, grammatik va semantik), ularning o'zaro munosabati. So'z urg'usining vazifalari.

5-mavzu. Intonatsiya

Intonatsiya tahrifi. Tor va keng tahrif. Intonatsiyaning tashkiliy qismlari va ularning vazifalari. Intonatsiya va prosodiya. Intonatsiyaning melodik komponenti, uning tahrifi va vazifalari. Tekst hosil qilishda melodik komponentning roli. Melodik komponentning turlari. Intonatsiyaning gap urg'usi komponenti, uning tahrifi va vazifalari. Gap urg'usining turlari. Gap urg'usi va so'z urg'usi munosabati. Gap urg'usining ma'nu tuzishda ritmik va intonatsion guruhlar hosil qilishdagi roli. Gap urg'usining melodik komponent bilan o'zaro munosabati va gapning kommunikativ markazini hosil qilish qobiliyati. Gap urg'usining vazifalari. Intonatsiyani yozma ifodalash turlari (L.Armstrong va I.Uord sistemasi va R.Kingdon metodi). Intonatsiyaning raqamli va pog'onali ifodalaniishi. Intonatsiyada nutq tezligi (temp), ovoz bo'yog'i (tembr), pauza (otxlam) va ritm (urg'uli va urg'usiz bo'g'inlar ketma-ketligi) kabi birliklarning vazifalari. Intonatsiyaning fonologik vazifasi. Intonema tushunchasi. Intonatsiyaning ma'nu hosil qilish vazifasi.

6-mavzu. Nutqning fonostilistik xususiyatlari

Fonostilistikaning asosiy o'rganishi ob'ektlari. Talaffuz normasi va uning stilistik farqlanishi masalasi. Fonetik uslublarni ifodalashda ekstralingvistik va paralingvistik vositalar. Tovush va intonatsiya stilistikasi. Intonatsion uslub turlari. Fonetik sinonimiya masalasi. Tovushlar simvolizmi tushunchasi.

FOYDALANILADIGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdurazizov A.A. English Phonetics. Tashkent, 2007.
2. Peter Roach "English phonetics and phonology" Cambridge University press, 2000, 2 nd edition
3. Sokolova M.A. Theoretical Phonetics of Engels. Москва: "Феникс", 2010.

3.012 O'rganilayotgan til tarixi fani dasturining asosiy nazariy qismi

1-mavzu. Roman - german tillari haqida umumiy ma'lumot

Roman va german tillarining hind-yevropa tillar oilasida tugagan o'rni. Hozirgi zamon roman va german tillari, ularning tarqalishi va tasnifi. Roman va German qabilalari haqidagi ma'lumotlar: (Piteas, Yuliy Sezar, Taksit) roman va german qabilalarining tasnifi va "xalqlarning buyuk ko'chishi" davrida ularning joylashishi. Roman - german va roman tillarining o'ziga xos xususiyatlari: undoshlarning birinchi ko'chishi, Grimm qonuni, Verner qonuni, unillarning o'zgarishi, otlarning turlanish tizimi, fe'llarning miqdor o'zgarishi va suffiksli fe'llarga ajralish tizimi, qadimgi aiffo, roman va german tillarining eng muhim yozma yodgorliklari va ularning tasnifi.

2-mavzu. Tillar tarixini davrlashtirish muammosi

Yevropa qit'asida Kel't qabilalari. Rim qo'shinlarining Britaniya orollarini bosib olishi, Rimliklar qurgan tarixiy obidalar. Minaqada g'arbiy german qabilalari va ularning Rim bilan aloqasi. Anglo-sakson, friz va yut qabilalarining Britaniya orollarini isitlo qilishi va anglo – sakson davlatlarining yuzaga kelishi. Lotin tili va uning roman tillarining shakllanishidagi o'rni va ahamiyati. Qadimgi alfavitlar va yozma yodgorliklar Nemis tilining paydo bo'lish tarixi. Roman-german tillari tovush tizimining tarixiy qonuniyatlari; palatalashuv. Sonor undosh birkmalari oldida unillarning cho'zilishi, keyingi undoshning tushib qolishi natijasida unillarning cho'zilishi. Undoshlarning birinchi va ikkinchi ko'chishi.

3-mavzu. Morfologiya

Roman-german tillari morfologiyasi. O'ning grammatik kategoriyalari: rod, son, kelishik. Negiz asosida otlarning qadimgi tasnifi. Otlarda ko'plik shakllanining hosil bo'lishi va ularning turlari. So'zning morfologik strukturasi. Ichki fleksiya yordamida o'zakdagi unilning o'zgarishi. Tashqi fleksiya. Fleksiyasiz tovush almashinishi.

4-mavzu. Qadimgi german va roman tillarida sifat, olmosh va son

Sifatning ikki xil turlanishi: kuchli va kuchsiz turlanish, turlanishlarning paydo bo'lishi. Kishilik olmoshlari, olmoshlarda grammatik kategoriyalar: shaxs, son (ikkilik sonining mavjudligi), Ko'rsatish olmoshlarning paydo bo'lishi. Sanog sonlar. Tartib sonlar.

5-mavzu. Qadimgi roman-german davrida fe'l

Kuchi va kuchsiz fe'llar. Preteri – prezent fe'llar va ularning morfologik xususiyatlari. Suppletiv fe'llar. Fe'llarning asosiy grammatik kategoriyalari: shaxs, son, zamon, mayl. Fe'ling analitik shakli masalasi. Nisbat kategoriyasi.

6-mavzu. Qadimgi roman va german tillarida sintaksis

Sintaksis. Gap turlari. So'yoq gaplarda so'z tartibi. Gapda bosh bo'laklarning ifoda etilishi. Sodda gapda sintaktik aloqalarning ifodalanishi. Kelishiklarning vazifalari.

7-mavzu. Qadimgi roman-german tillari lug'at boyligi

Roman-german tillari lug'at tarkibi va ularning taraqqiyoti. Lug'at tarkibining xususiyatlari. Umum hind – yevropa va umum roman va german so'zlari, lug'at tarkibining boyib borishi va uning turli yo'llari: Affikslar yordamida so'zlar yasash. So'z yasash jarayonining mahsuldor va kam mahsullik xususiyatlarini aks ettiruvchi affikslar. Qo'shma so'zlar, qo'shma so'zlarni hosil qilish yo'llari. Tovush almashishi (umlaut). Eski so'zlarning yangi mahoga ega bo'lishi. O'zlashtirma so'zlarning ishlatilishi.

8-mavzu. O'rganilayotgan til tarixining o'rta davri

O'rta davrning asosiy tarixiy voqealari. Unillar tizimining o'zgarishi. Urg'usiz unillarning hosil bo'lishi va ularning keyinchalik tushib qolishi. O'rta davrda unillarning cho'zilishi va qisqarishi. Diftonglarning cho'zilishi va qisqarishi. Diftonglarning o'rta davrda cho'zilishi va qisqarishi. Diftonglarning o'rta davrda monoofonglashuvi. Yangi diftonglarning hosil bo'lishi. Undoshlar tizimining o'zgarishi. O'rta davrda grafikasidagi o'zgarishlar. Morfologiya. 12-15 asrlarda morfologiyada sodir bo'lgan o'zgarishlar. Otlarning turlanishida turlanishda kelishiklarning soddalashtirib borishi va ularning predlogi birkimalar bilan almashirilishi. Sifat darajalari. Qiyosiy darajalarda analitik shaklning yuzaga kelishi. Olmoshlarining turlanishda ikki kelishikning tizimga o'tishi. Ko'rsatish olmoshlarida ikki turning hosil bo'lishi. Yangi olmoshlarining paydo bo'lishi. Aniq va noaniq artikllarning paydo bo'lishi. Kuchi fe'llar tizimidagi o'zgarishlar. Fe'l bo'yicha hozirgi zamon sifatdosh shakllarning o'ziga xos xususiyati. Fe'ling aniq, majhul va o'tgan zamon shakllarning yuzaga kelishi. Ravishdosh va infinitivning paydo bo'lishi. Ravishlarning suffiksalar yordamida yasalishi. Suffiksning soddalashtiruvchi.

9-mavzu. Roman-german tillarida sintaksis

Gapning bosh bo'laklardagi qat'iy tartibning asta – sekin qaror topishi. Qo'shimcha gaplarning rivojlanishi. O'rta davr lug'at tarkibining o'ziga xos xususiyatlari. Jjimoiy tuzimning o'zgarishi. hunarmanchilik, savdo-so'iq va qishloq xo'jaligi taraqqiyoti munosabati bilan lug'at tarkibining boyib borish yo'llari. Eskirgan so'zlarning yangi ma'noda ishlatilishi, affiksalar yordamida yangi so'zlarning ishlatilishi.

Ikki til, ya'ni skandinav va frantsuz tillari hisobiga ingliz va nemis tili lug'ati tarkibining boyib borishi.

10-mavzu. Tillar taraqqiyotining yangi davri

Roman-german tillari taraqqiyoti tarixining yangi davridagi asosiy tarixiy voqealari. Milliy tilning vujudga kelishida poytaxt shevasining ahamiyati. Maxalliy shevalarning saqlanib qolishi va ularning jjimoiy ko'rinishlari. Kasb – hunar jargonlarining paydo bo'lishi. Kitob nashr qilinishi munosabati bilan milliy til yozma shaklining keng tarqalib borishi. Yangi davrda sodir bo'lgan asosiy fonetik o'zgarishlar. "Unillarning buyuk ko'chishi". Urg'usiz bo'g'indagi unillarning tushib qolishi. Yangi unli tovushlarning paydo bo'lishi. Unillar va undoshlar tizimida sodir bo'lgan boshqa o'zgarishlar. Tillar grammatik tizimida sodir bo'lgan o'zgarishlar. Fe'llarning noto'g'ri tushlanishi tizimidan to'g'ri fe'llar guruhiga o'tishi. Majhul nisbatning rivojlanishi, ish – harakat va holat passivi ma'nolarning farqlanishi.

FOYDALANILADIGAN ADAVIYOTLAR RO'YXATI

1. Ногг Р. Cambridge History of the English language, Volume I, 2005.
2. Rastorguyeva T.A. "A history of the English language". M.: Vados, 2003.
3. Кудлошев А. "Иंगлиз тили тарихи". Т.: 2011 (инглиз тилида)
4. Арсеньева А.А и др. Введение в германскую филологию. Москва. 1983.
5. Ногг Р. An Introduction to Old English. Edinburgh University Press, 2002, 174 p.
6. Ильинш Б.А. "История английского языка". -М., 1983 (инглиз тилида).
7. Купин Г. Historical changes and English word-formation: New vocabulary items.- N.Y., 1986.
8. Ильинш Б.А. Structure of Modern English.-M., 1975.

3.01.1 Leksikologiya fani bo'yicha:

1. What principle are words grouped into the parts of speech according to?
2. What is grammatical meaning and grammatical form?
3. In what parts is grammar subdivided? What does each part deal with?
4. What is a grammatical category? What are the peculiar features of each grammatical category?
5. What is the binary opposition of the grammatical form?
6. What are the means of expressing a grammatical meaning?
7. What ways of building of new words do we find in any language?
8. What is the difference between synthetic and analytical means in grammar?
9. What grammatical meanings can be expressed by suffixation, sound-interchange and suppletive forms?
10. What can you say about agglutinated affixation?
11. What can you say about inflected affixation?
12. What problems arise in connection with analytical forms?
13. What is the difference between grammatical analytical form and free word combination or fixed word combination?
14. What is meant by the degrees of grammaticalization in analytical forms?
15. What analytical forms may be called complete and incomplete?
16. What factors predetermine different approaches to the parts of speech classification?
17. Why can't the form be regarded as the only criteria for the classification?
18. Can the function of a word help to class words into certain groups?

3.01.4 Nazariy grammatika fani bo'yicha:

1. What type of grammatical description is English grammatical theory represented by?
2. What do the scientists of the traditional school of grammar rely on in their studies of different grammatical phenomena?
3. What does a new approach of the American school of Structural Linguistics consist of?
4. How does transformational grammar differ from other schools of grammar?
5. What is grammatical structure?

6. What is the main shortcoming of establishing word-classes suggested by the linguist Fries?
7. What principles should be taken into consideration in the parts of speech classification? What are the three principles worked out by our linguists?
8. What is meant by combinability in the classification of words? Why is it necessary to consider it in the classification of words into certain groups?
9. What can you say about notional and function (formal) words?
10. Give some examples to prove the disputable problems existing in linguistics concerning the grammatical categories of parts of speech.
11. Describe noun as a part of speech. What are the semantic features of a noun? What grammatical categories of a noun do you know? How are the grammatical categories of nouns expressed?
12. What can you say about the possessive case in English? Does it always express the meaning of possession?
13. What can you say about the homonymy of grammatical forms?
14. What does the problem of an analytical case consist of?
15. What reasons does Vorontsova put forward to substantiate her theory denying the existence of the category of case in English?
16. What is the essence of a three-case-theory introduced by Curme?
17. What is the main drawback of the four-case-theory introduced by Curme?
18. Describe the verb as a part of speech. What are the semantic features of a verb? What can you say about the morphological features of the verb?
19. What can you say about terminative verbs? Is it grammatical feature of the verb? What can you say about durative verbs? Is it grammatical feature of the verb?
20. Is the aspect in English grammatical or lexical category? What opposition in the category of aspect in English based on?
21. What can you say about the marked and non-marked aspect forms in English?
22. Why is the tense form system in modern English considered a developed one?
23. Describe the adjective as a part of speech? What are the semantic features of the adjective? What grammatical category has the adjective?
24. Describe the pronoun as a part of speech?
25. What structures of the word in English do you know?
26. How is the system of language defined in the theory of grammar?
27. What does the linguistic typology study?
28. What can you say about the different viewpoints to the linguistic typology?
29. Speak about differences between linguistic and non-linguistic typology.
30. What methods of investigation do you know?
31. What can you say about internal and external approaches to comparison?
32. What are the main periods of development of linguistic typology?

33. Characterize universal grammar linguistics.
34. Give definition of the term "grammatical category" and its historic development.
35. How do you characterize main factors of development of linguistic typology?
36. What is the difference between formal and content approach to comparison?
37. What is one-level and cross level approach to comparison? What are the main types of typologies due to the mentioned criteria?
38. Characteristic features of genetic typology: genetic, diachronic and synchronic typologies.
39. What language does areal typology study?
40. What are the main criteria, which characterize comparative typology?
41. What does the term "linguistic universals" mean?
42. How do you understand the term "etalon language"?
43. What kinds of classification of languages do you know?
44. Characteristic features of typological classification. Write about each type of languages.
45. How do you understand the term "typological theory"?
46. What does the morphological typology study?
47. Characterize the syntactic typology?
48. What does lexical typology consist of?
49. What two plans of language do you know and how do the linguists differentiate them?
50. Write about formal typology, its features.
51. Write about content approach to comparison.
52. Write about semantic typology, its features. What are the main differences between lexical and semantic typologies?
53. Write about the history of the development of grammatical categories.
54. Different viewpoints to the problem of categorization in grammar.
55. Characterize notional, functional-semantic, grammatical-lexical and other categories.
56. Typological categories and their definition, main criteria.
57. How do you understand the main parameters: interlanguage, interlevel, interclass?
58. What led to the disappearance of case forms in English morphology?
59. Characterize phonological/ morphological levels of the language.
60. Characterize lexical/ syntactic levels of the language.
61. What is the main unit of the phonological level?
62. What are supersegmentative units?
63. How do the linguistic typology cooperate with other branches of science?

64. Write about cooperation of linguistic typology with theory of translation.
65. What political and social events affected the evolution of the English language?

3.01.2 Nazariy fonetika fani bo'yicha:

1. Explain the syllabic structure of English.
2. What are the aspects of Phonetics?
3. How do the types of Phonetics differ from each other?
4. What are the functions of phonetic elements?
5. Explain the importance of the organs of speech in Phonology.
6. How do you characterize the active organs and passive organs?
7. Explain the classification of Speech Sounds
8. Define the types of Obstruction.
9. Explain the characteristic features of transcription
10. What are the actual phonological theories?
11. Explain the principal types of English pronunciation
12. How do you explain the system of consonant phonemes in English?
13. Explain the characteristic features of the vowel consonant distinction in English.
14. Define the articulatory and acoustic classification of English consonants (in comparison with Uzbek).

3.01.2 O'rganliyo'rgan til tarixi fani bo'yicha:

1. Name the eleven principle groups in the Indo-European family. What features bring the languages into relationship?
2. What is Sanskrit? Why is it important in the reconstruction of Indo-Europeans? How do you prove that English indirectly must have originated from Sanskrit?
3. When did the sound change described by the Grimm's Law occur? In what year did Grimm formulate the law? Explain why Grimm's Law is important in historical discussions of the English language.
4. Explain why the following people and events are important in historical discussions of the English language: *Celts, Roman Conquest, Emperor Claudius, Julius Caesar, Venerable Bede, Anglo-Saxon Conquest, Ethelbert, king of Kent*
5. How could Latin influence the English language if English had not been in use in Britain till the V century?
6. What do we mean by substitution?
7. Who suggested T-grammar as a new method of analyzing the "raw material"?
8. What types of bound morphemes do you know?
9. What kind of association are involved in various semantic changes?

10. What is similarity of meanings?
11. What are the two main types of meaning? Explain.
12. Who was the first to introduce neutralization as a linguistic concept?
13. Who was the first to treat language as a system whose parts are mutually interconnected and interdependent?
14. What are the main components of lexical meaning?
15. What is a homonym? What are homophones?
16. At approximately what date did the invasion of Britain by the Germanic tribes begin? Where were the homes of the Angles, Saxons, and Jutes? Where does the name *English* come from? What century and in what way did the name *English* begin to be applied for the people who lived in Britain?
17. What are the dates of Old English, Middle English, and Modern English? Define or explain briefly: *The dividing lines between the periods in the history of English are purely arbitrary.*
18. What are the OE dialects? Explain the geographical position of each dialect. Which of the dialects was of the Angles? What about the Saxons and Jutes? Why is it considered that the West Saxon dialect attained something of the position of a literary standard in OE?
19. Due to what differences one cannot read a text in OE? What characters of OE do not form Modern English alphabet?
20. What characteristics does English share with other Germanic languages? To which branch of Germanic does English belong?
21. How do the nouns of OE illustrate the marked synthetic character of English in its earliest stage? According to what features are the certain stems of vowel declension in nouns united into the division? Why are the different types of declensions in OE referred to as stems? How was the gender of OE nouns defined?
22. Is OE grammar synthetic or analytic according to its inflections? What kinds of inflections do the OE noun and adjective have? What distinctive inflections does the OE verb have?
23. How does the Old English definite article differ from the definite article of Modern English?
24. What is the only part of speech, which have retained more archaic traits in ModE than other parts of speech? Why?
25. Did nouns, adjectives, and pronouns have the same number of cases in Old English? Explain.
26. Explain the difference between weak and strong verbs. How many classes of strong verbs were there in OE? Did the OE verb have as many grammatical categories as the ModE verb?

27. What dialects were mostly influenced by the Scandinavian invasions? What level of the language was considerably affected because of the Scandinavian languages?
28. Explain why the following people are important in historical discussions of the English language: *Edward the Confessor, Harold Godwin, William, duke of Normandy, Edward III, Henry IV, Caxton*
29. How would the English language probably have been different if the Norman Conquest had never occurred? What kind of position did the English language have during the Norman domination in Britain? For how long after the Norman Conquest did French remain the principal language of the upper classes in England? In general, which parts of the population spoke English, and which French?
30. Compare the position of the Old Scandinavian and Anglo-Norman (French) in Early ME (comment on the geographical, social, and linguistic differences).
31. What events and historical conditions predetermined and prepared the victory of English after the French domination?
32. When did the Great Vowel Shift occur? What is its essence? Why is the Great Vowel Shift responsible for the anomalous use of the vowel symbols in English spelling?
33. What is the characteristic feature of the English language in 16-17th centuries?
34. Why did the literary works of Shakespeare appear with the arbitrary changes in the 18th century?
35. When and by whom was "*Dictionary of the English Language*" published? How does the author define the English language of the 18th century?
36. What new phonemes (consonants, vowels) appeared in ModE as compared to the OE period?
37. Due to what accounts does the development in the consonant sphere seem to be less clear in EL history?
38. In what ways was the vocabulary of the English language enriched through its historical development?
39. Define: grammatical means of expression have been superseded by lexical means in the MnE period.
40. Why cannot the notion of progress or regress be applied to the development of the case system and prepositional phrases in English?
41. Which part of speech has lost the greatest number of grammatical categories in MnE compared to that of OE? Prove your statement.
42. How can "simplification" be applied to the development of adjectives through their historical development?
43. Which part of speech has acquired new categories in MnE?

44. Modern trends of linguistics. Cognitive Linguistics, Linguoculture, Pragmatic linguistics, etc. Define the tasks and specifications.
45. Give the definition to the following notions in Linguistics: verbal and non verbal communication,
46. Give the definition to the following notions in Linguistics: the nature and essence of the language
47. Give the definition to the following notions in Linguistics: language and speech.
48. What is the characteristic feature of the language and society? What is social thinking? What linguists have worked on these issues?
49. What are language levels and their units? Explain their interrelation briefly.
50. What is conveyed by language as a system of signs? What is Semiotics? What are the types of the system of signs?
51. What are the peculiarities of the Ancient linguistics?
52. What are the methods of linguistic research? Define.
53. What are the peculiarities of the comparative linguistics? Who were the representatives of this period and what is their contribution to Linguistics?